

Norra Fäladen och Advokaten - marken vi bor på

Det här är berättelsen om marken som våra hus i föreningen Advokaten vilar på. Våra hus byggdes på jord som under de närmast föregående hundra åren brukats som åkermark. Idag drygt 50 år senare har vår syn på den skånska jorden förändrats. Det är mark som vi helst vill bevara som en resurs.

Detta blir i mångt och mycket en berättelse om Norra fäladen. Först belyses Lund som helhet i ett längre historiskt perspektiv.

Lund under nästan tusen år

Lund grundades under andra delen av 900-talet som en stad i det danska riket. År 1060 blev det ett biskopssäte och 1103 säte för Nordens ärkebiskop. Tjugo år senare invigdes domkyrkans krypta. Lund var då en viktig stad i det danska riket. På Lybergs hög, idag Sliparebacken, hyllades Danmarks nyvalde kung av skånska ombud för att sedan krönas i domkyrkan. Genom Malmös tillväxt under 1300-talet förlorade staden något av sin framträdande position i det danska riket. Den förblev dock ett religiöst och kulturellt centrum.

Reformationen 1536 och införandet av den lutherska bekännelsen blev ett hårt slag för Lund. Kloster och kyrkor revs och bara domkyrkan och St Peters klosters kyrka (Klosterkyrkan) bevarades. Staden förlorade sin ställning som kyrkligt centrum i Danmark och blev en anspråkslös småstad. Genom Roskildefreden 1658 blev Skåne en del av det svenska riket. Efter sin seger sände den svenska kungen en av sina rådgivare på inspektionsresa för att syna det nytillkomna landskapet. Malmö fick beröm för sin roll som handelsstad, Landskrona för sin fina hamn och Helsingborg för sitt utmärkta läge. Lund hade bara en god apotekare och några få som idkade handel. Resten av folket var sysselsatta med åkerbruk och mälteri (tillverkning av malt för bryggning av öl). Det universitet som inrättades förändrade inte mycket av staden. Ca 150 år senare konstaterade Esaias Tegnér att Lund var en "akademisk bondby".

Bondeliv kräver åker- och betesmark. För lundaborna fanns dessa marker på nära håll. Utanför den lilla hopträngda stadens vallar fanns det gott om lyckor, vångar och fälader. Historiker vet inte hur länge dessa områden tillhört staden, troligen sedan medeltiden. Vi möter dessa marker idag i namn som Smörlyckan, Papegojlyckan, Möllevången, Norra fäladen och Mårtens fälad. Lyckor och vångar var åkermark som var uppdelad i brukningsdelar mellan de boende i staden. Fäladerna var allmänning och sommartid en gemensam betesmark för lundabornas kreatur. Den intresserade kan hitta orden lycka, vång och fälad i Svenska akademiens ordbok (SAOB). Här anges lycka (fornsvenska lykkia) som ett litet gärde och vång (fornsvenska vanger) som ett större sådant.

Den 4 december 1676 stod slaget vid Lund. Flera byar norr om staden drabbades hårt av svenska och danska truppers vinterläger och de därpå följande striderna. Efter solens uppgång pågick under en timma hårda strider mellan svenskt och danskt kavalleri på markerna norr om Väderkvarnshöjden, idag kvarteret Bryggeriet. När det danska kavalleriet gav vika förföljdes det norrut. Flera timmar senare var läget kritiskt för de svenska trupperna vid Väderkvarnshöjden. Karl XI och några medföljare lyckades då ta sig genom de danska linjerna och nådde sina trupper i söder. Det avgjorde utgången till svensk fördel. Slutstriden ägde rum mellan Norra Nöbbelöv och Vallkärra. Förlusten i människoliv blev de största i Nordens historia.

Kartorna berättar

Kartan i bild 1 upprättades 1704 och är den äldsta som visar hela staden. Det ljusgrå området är staden innanför vallarna, det mörkare grå är lyckor och vångar och det gula är fälader.

Bild 1. Lunds stad med ägor år 1704 (Källa: kulturportallund.se)

Kartan i bild 1 ger en förenklad bild. Klosters Fälad i väster var en del av Sankt Peters Klosters socken. Det var en socken med medeltida anor. Öster om staden låg Lunds socken med två små enklaver inom stadens ägor. Bild 2 visar socknar kring Lunds stad i Torna härad ca 1850. Lunds stad är gråtonad och Lunds socken rödfärgad. En del av Sankt Peters Klosters socken hade ett smalt område fram till Klosterkyrkan. Socknar och motsvarande församlingar var inte alltid geografiskt sammanhängande, vilket tydligt framgår för Lunds socken. Det större röda området inom Lunds stad kallades Helgonagården och här ligger idag Allhelgona-kyrkan, Lunds universitetssjukhus och delar av Lunds universitet på båda sidor av Sölvegatan. Den lilla röda enklaven i södra Lund utgörs i stort sett av kvarteret mellan Södra Esplanaden och Tullgatan som förr var platsen för Helgeandshuset och Hospitalsgården.

Bild 2. Lunds stad och socknar i Torna härad ca 1850 (Källa: Lunds socken, Wikipedia)

Bild 3 visar ett utdrag av kartan från år 1704 och ger en god bild av Norra fäladen vid denna tid. Namnet Norra fäladen tillkom senare och på kartan har området sitt ursprungliga namn, Bredgatans Fälad. I grova drag bestod denna fälad av all mark norrut mellan Kävlingevägen och Getingevägen bortsett från Möllevången. Dess sydligaste del gick som en kil ned mot Bredgatans norra ändpunkt, vilket förklarar namnet. Genom fäladen gick en smal väg till Håstad, inledningsvis norrut från Bredgatan för att sedan vika av mot nordost. Omedelbart under "Bredgatans Fällad" finns på kartan text om områdets karaktär, "bestående af tufwig Betesmark".

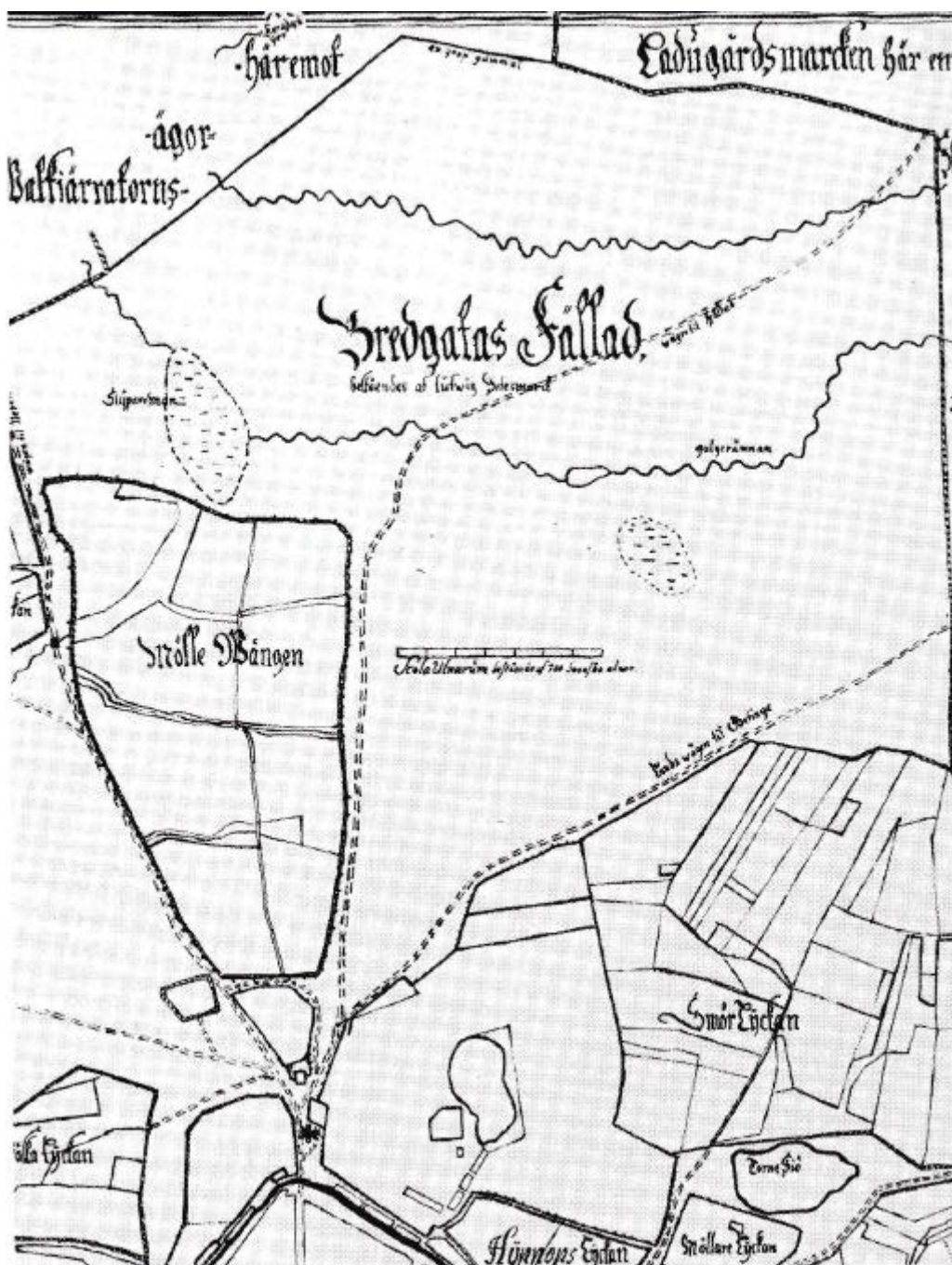

Bild 3. Bredgatans Fälad år 1704 (Källa: C. Wahlöö: Lund Norrut, 1989)

Det är värt att uppmärksamma gränsen i öster till Lunds socken, tillika Lunds landsförsamling. Denna gick i stort sett som en rät linje från norr till söder. Gränsen mellan byars marker

kallades för markaskäl (även markeskäl) och detta är förklaringen till namnet på Markaskälsvägen på Norra fäladen. Den nordsydliga delen av denna väg följer den gamla gränsen mellan Lunds stad och Lunds socken. Söderut gick gränsen längs gång- och cykelvägen öster om Delfinvägen.

Ännu under 1700-talet fanns en mycket gammal tradition bland stadens invånare, nämligen att fira midsommarafteon vid offerkällan på Bredgatans fälad. Den danska beteckningen St Hans afton levde kvar och källan kallades för St Hans källa. Hit kom i stort sett alla oavsett ålder med matkorg för umgänge och dans och lek. Man hade förberett med ris och kvistar för en stor brasa.

År 1797 kallade landshövdingen för Malmöhus län, C. G. von Rosen, till möte på Rådhuset i Lund den 13 juni kl. 9 på morgonen. Det hade uppstått en tvist rörande nyttjandet av stadens fälader och Kungl. Maj:t hade uppdragit åt honom ta sig an denna. Normalt hade landets städer vid denna tid två maktgrupper – magistraten och ”stadens äldste”. Magistraten utgjordes av borgmästaren och rådmännen och de var i viss mening statens förlängda arm. Den andra parten, stadens äldste, var en grupp borgare som representerade stadens borgerskap. Lund var dock en speciell stad då universitetet hade egen jurisdiktion och under denna lydde både studenter och anställda, även universitetets hantverkare och vaktkarlar (poliser).

Landshövdingen kallade därför magistraten, stadens äldste samt ”vederbörande av den akademiska jurisdiktionen” till mötet. Landshövdingen föreslog en uppdelning av stadens fälader. Både borgerskapet och universitet tillstyrkte medan magistratens företrädare motsatte sig en sådan lösning. Efter förhandlingar godtog parterna landshövdingens kompromissförslag.

Detta innebar att stadens norra, östra och västra fälader skulle fördelas mellan stadens husnummer frånsett offentliga byggnader. Vidare skulle mark tas undan för vägar samt sand- och lertäkter utöver de 120 tunnland som krävdes för vagnmännens hästar. Dessutom avsattes ett mindre område vid Getingevägen för en avrättningsplats. Alla markstycken, lotter, skulle vara lika stora och fördelas genom lottning. Varje lott var för evig tid knuten till sitt husnummer och den kunde inte säljas. Varje innehavare kunde fritt bestämma hur marken skulle användas och det var tillåtet att inhägna den. En årlig markavgift skulle erläggas till staden.

Uppdelningen var klar 1799 och fäladerna delades in i ca 330 lotter varav 153 hörde till den norra fäladen. Varje lott var på 2 tunnland och 16 kappland, vilket motsvarar ca 12 650 m². För skötsel och gemensamma ärenden inrättades tre vångalag, ett för varje fälad. Det Norra vångalagets ”styrelse” bestod av en ”älderman”, tolv deputerade och fyra ”eftermän”. Det var anbefallt rotation bland vångalagets fastighetsägare och man var tvungen att erlagga en bot om man inte tog på sig uppgiften att ingå i styrelsen. Esaias Tegnér med lott nr 311 löste sig fri på detta sätt. Även kvinnor kunde ta plats i styrelsen i egenskap av fastighetsägare. De behövde dock bara erlagga halv bot vid avsägelse.

Bild 4 visar det Norra vångalagets område, ursprunget till Norra fäladen. De rektangulära lotterna påminner om den moderna stadsplanering som Erik Dahlberg tillämpade på 1600-talet då Blekinges nya städer planerades. Man kan notera att den gamla smala vägen till Håstad i bild 3 har försvunnit. I stället genomkorsas fäladen av nya raka smala vägar (möjligen stigar) som gör det möjligt att nå varje lott från en väg eller stig. Kartan visar den väg i nordsydlig riktning som idag är Svenshögsvägen. Avrättningsplatsen placerades vid Getingevägen på gränsen till Lunds socken, således på behörigt avstånd från centrum.

Om uppdelningen i lotter löste en tvist, så skapades nya problem. Det hände att betande kreatur lämnade sin inhägnad och tog sig in på andra lotter. Det är lätt att förstå då det odlades grödor på en del lotter. Då utfärdades bötesbelopp. En annan tvist gällde grindar som bönder från omgivande socknar satt upp för att lättare kunna ta sig till arrenderade lotter. Men det var knappast tvisterna som knäckte hela idén med uppdelning. Samhället förändrades under 1800-talet i en takt som man inte insett 1797. Stadens folkmängd ökade och det tillkom små industrier. År 1862 fattade riksdagen beslut om nya styresformer för socknar och städer. I Lunds stad blev stadsfullmäktige det högsta beslutande organet med valda ledamöter.

År 1869 begärde staden hos Kungl. Maj:t att 1797 års uppdelning skulle återkallas och att staden skulle få inlösenrätt till de utdelade tomterna. Begäran bifölls och år 1903 var all fäladsmark åter i stadens ägo. Ett antal lotter hade dock lösts in tidigare för uppförandet av Norra kyrkogården.

Under 1880- och 1890-talen upprättades detaljerade kartor för landets häradar. Bild 5 visar ett utsnitt med norra delarna av Lund med omgivning.

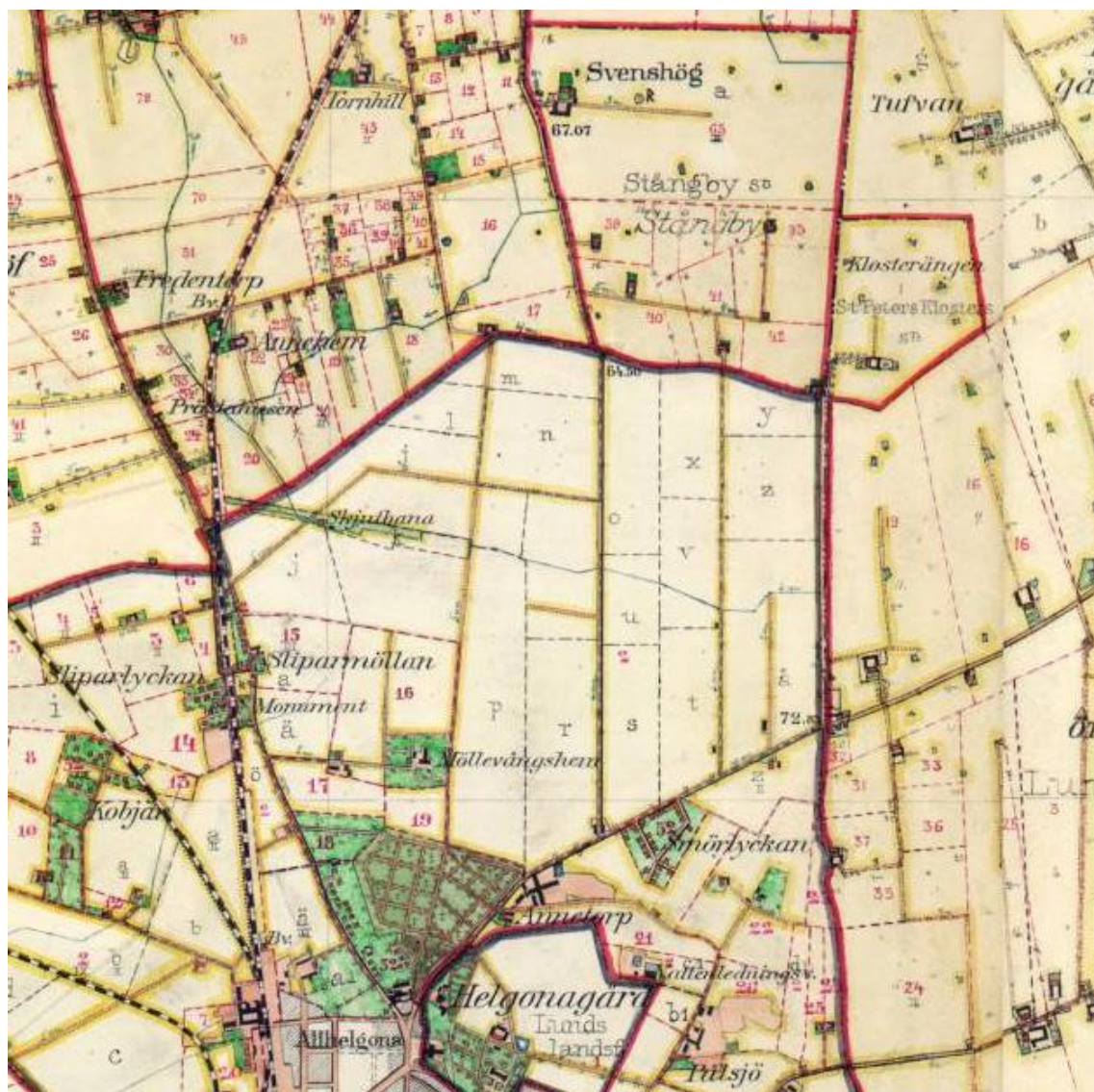

Bild 5. Häradskartan över norra Lund med omgivning (Källa: www.kartbild.com)

Man kan notera att kyrkogården i slutet av 1800-talet tagit i anspråk betydande delar av både Norra fäladen och Möllevången. Fäladen hade dikats ut och blivit åkermark som staden arrenderade ut, huvudsakligen till bönder i de omgivande socknarna (då nyblivna landskommuner).

Redan här kan avslöjas att åkermarken med beteckningen x i huvudsak utgörs av vår förening Advokaten. Marken omfattar även Vittnesgränden och de hus som ligger omedelbart öster om denna väg samt norrut till och med det lilla grönområdet norr om Norra Gränsvägen. I väster på vår fälad fick Skarpskytterörelsen 1860 tillstånd att uppföra en skjutbana. Denna avvecklades 1967. Offerkällan lär ha legat ungefär mitt på denna, men källans exakta läge är okänt idag.

Norr om tomterna o, x och y låg en enklav med gården Svenshög som tillhörde Stångby. De som drabbades mest av de utspridda enklaverna långt från socknarnas hjärtland var nog skolbarnen som fick gå långa sträckor till sin skola. På Ladugårdsmarken inrättades 1892 en folkskola för enklaver tillhörande Lackalänga, Stångby och Hoby. Marken strax norr om Svenshögs gård hörde nämligen till Lackalänga. På denna f.d. socknenklav ligger idag dammen i den norra änden av Ladugårdsmarkens promenadstråk, se bild 6.

Bild 6. Ladugårdsmarkens promenadstråk (Foto: LG Pärletun, 2022)

Lund växte successivt i storlek genom inkorporering av omgivande landskommuner. År 1914 blev St Peters Kloster en del av staden och trettio år senare tillkom Lunds landskommun (f.d. Lunds socken). År 1967 växte staden med ytterligare två grannar, Vallkärra och Stångby. Denna expansion lade grunden för den byggnation som skedde på vår fälad under åren 1968–1972 och även senare. Det som en gång var Bredgatans fälad naggades dock successivt i den södra delen under tiden fram till 1968. Lunds stad lovade bort mark för Annetorps hemmet med Blindinstitutet på Getingevägen öster om kyrkogården. Dessa byggnader invigdes 1922. I början på 1930-talet inrättades en idrottsplats norr om Smörlyckan och denna växte successivt under de följande decennierna. På andra sidan av Svenshögsvägen sålde staden tomter för byggnation av villor. Öster om idrottsplatsen uppfördes en Hemvärnsgård och något senare ett ridhus för Lunds civila ryttaförening. Sydvästra Skånes Seminförening blev en ”tillfällig

hyresgäst”. De hade stallar, laboratorium, kontor och personalbostäder utmed Svenshögsvägen där CircleK och delar av bostäderna i kvarteret Rådhusrätten ligger idag.

Kartan i bild 6 visar norra delen av Lund med ett flygfoto taget 1960. Längst ned i bild syns Baravägens förgrening från Getingevägen där Annetorpshemmet ligger (1). Tornavägens anslutning till Getingevägen fanns inte vid denna tid. När man slutligen förenade Tornavägen med Svenshögsvägen fick den senare en böj åt öster. Smörlyckans Idrottsplats (2) var fortfarande liten i omfång. Sopor och avfall som inte kunde brännas kördes ännu ett antal år till Tippen (3) som sedan blev St Hans backar. Seminstationen (4) vid Svenshögsvägen framträder tydligt bilden. Annehems gård (5) syns där Södra stambanan viker av mot Stångby. Svenshögs gård (6) syns överst på bilden. En bit söder därom finns gränsstenen (7) där Lund, Vallkärra och Stångbys enklav sammanstrålade. Rakt öster ut låg Klosterängens gård (8). Namnet förklaras av att dess ägor var en enklav till St Peters Klosters socken. Denna gård försvann när Ladugårdsmarken expanderade österut men namnet finns kvar i Klosterängsvägen, Klosterängshöjden och studentboendet Klosterängen.

Det är värt att notera att motorvägen norrut flyttades åt väster i slutet av 1900-talet och då flyttades också rondellen vid norra avfarten något åt sydväst.

Bild 7. Norra Lund med omgivning 1960 (Källa: www.kartbild.com)

Bild 8 visar gränsstenen där Lund mötte Vallkärra och Stångbys enklav före sammanläggningen 1967.

Bild 8. Gränssten vid Svenshögsvägen sedd från norr (Foto: LG Pärletun, 2022)

Norra fäladen bebyggs

Behovet av bostäder ökade i Lund under 1950-talet och man räknade med en kraftig ökning under 1960-talet. Både industrin och universitetet växte och en teknisk högskola skulle uppföras. Den nya bebyggelsen hade hittills i första hand tillkommit på stadens lyckor och vångar. Nu var det dags att ta fäladernas marker i anspråk.

År 1962 presenterades en situationsplan för byggnation av Norra fäladen. Mark reserverades för skolor inklusive fullständig grundskola, fritidslokaler, parkanläggningar, grönområden, en kyrka samt lokaler för bl.a. affärer, post och bank. Området söder om den nya bebyggelsen planerades för bl.a. mindre industrier. Dessa skulle utgöra en bullervall mot Ringvägen. Bild 9 visar medlemmar i Lunds byggmästargille med planen för sin byggnation. Den omfattade inte Lunds kommunala bostadsbolags (LKF) och Akademiska föreningens bostäder.

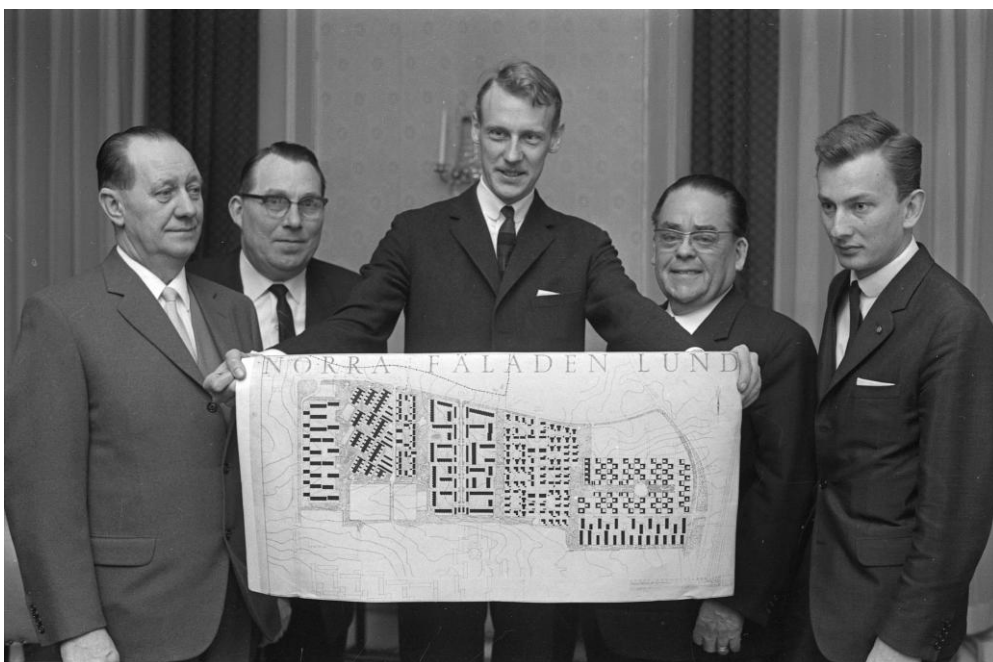

Bild 9. Lunds byggmästargille (Harry Karlsson nr 4 från vänster)

Källa: Lunds universitetsbiblioteks samlingar – Hagblom foto (Public domain)

Man räknade med 9 000 invånare varav 2 000 studenter. Totalt räknade man med ca 2 100 bostäder. För studenterna såg man ett ökat behov av familjelägenheter då fler studenter bildade familj under sin studietid. Efterfrågan på villor var stor i Lund och i den ursprungliga planen skulle 50 % av bostäderna utgöras av 1-vånings enfamiljshus, 10 % av tvåvånings enfamiljshus och endast 40 % av 3-vånings flerfamiljshus. De senare skulle inrymma lägenheter med 1, 2, 3 och 4 rum. För studenter beräknades 600 bostäder för studentfamiljer och det dubbla för ensamstående.

Fördelningen av antalet bostäder mellan enfamiljshus och flerfamiljshus kom under diskussion. För att hålla nere anläggningskostnader för vägar samt vatten- och avloppssystem minskade man andelen enfamiljshus jämfört med den ursprungliga planen. Dessutom fick flera av flerfamiljshusen i kvarteret Rådhusrätten fyra våningar. Staden var dock generös gentemot Akademiska föreningens bostadsbolag som fick sin tomtmark utan kostnad.

Byggnationen pågick under åren 1968–1972, dvs. mitt under miljonprogramsåren 1965–1975. Men vår stadsdel fick inte någon miljonprogramskaraktär, långt därifrån. Resultatet visas i bild 10.

Bild 10. Norra fäladen 1975 (Källa: www.kartbild.com)

Drygt 20 år efter den första byggnationen expanderade stadsdelen norrut med hus på Ladugårdsmarken, f.d. Stångbys enklav. Då uppfördes hus med mer än fyra våningar. Efter millennieskiftet växte området när man också tog Klosterängen i anspråk. Något senare bebyggdes Annehemsområdet med en mycket stor andel enfamiljshus.

En ny syn på den bördiga skånska jorden fick gehör. Jorden ska i möjligaste mån bevaras och det betyder fler våningar och förtätning av befintlig bebyggelse. Ombyggnaden av husen på Parternas gränd är ett exempel på detta, två våningar blev fyra. Förändringen inleddes 2004 och pågick under flera år. Hyreshusen blev flera bostadsrättsföreningar. År 2011 lät LKF bygga ett sjuvånings punkthus i anslutning till Fäladstorget. Några år senare tillkom ytterligare två höga punkthus invid samma torg. Akademiska föreningens bostadsbolag har rivit alla tvåvånings fyrklöverhus och ersatt dem med höga studenthus i längor. Med variation i färg och form försöker man förhindra miljonprogrammets likformighet.

Hur blev det då med bullervallen mot Ringvägen? Jo, det tog tid för den att fyllas. På den västra delen uppfördes tidigt förskolan Lönneberga närmast St Hans backar, i övrigt var det tomt i många år. År 2002 fick McDonalds tillstånd att öppna en snabbmatsrestaurang. Idag, 2024, rymmer denna del av "bullervallen" fler snabbmatsrestauranger.

Den mittre delen mellan Svenshögsvägen och Delfinvägen fick snabbt två verksamheter, en bensinmack och ett bokförlag. Macken ägdes av Esso till 1986 då den köptes av norska Statoil. Ca 30 år senare blev det en CircleK-mack. Studentlitteratur lät bygga en fastighet som rymde både förlagsverksamheten och ett eget tryckeri. Förlaget flyttade redan 1978 till Åkergränden och lämnade därmed Norra fäladen. Fastigheten har sedan dess inrymt flera olika verksamheter. I december 2013 öppnade Lidl en livsmedelsbutik på tomten öster om bensinmacken. Den östra delen av området närmast Delfinvägen var från början en parkeringsplats som med åren blev alltmer öde. Skanska köpte tomten 2008 och stängde av infarten till parkeringarna. Marken blev snabbt igenvuxen av buskar och träd. Bland stadens politiker diskuterades om man skulle följa den ursprungliga tanken om företagslokaler eller ta steget och bygga bostäder invid Ringvägen. Det blev det senare och under åren 2021–2024 byggde Skanska flerbostadshus med upp till åtta våningar. Kvarterets namn blev Fastighetsboken och består av ca 475 lägenheter varav 115 bostadsrätter (Brf Studio115). Centralt inom kvarteret finns ett torg på 8 000 m². Hyreshusen ägs av KPA Pension.

Den östra delen av "bullervallen" bebyggdes helt och hållet i tidigt skede. Gambro lät uppföra en fastighet för sin utveckling och tillverkning av dialysutrustning. Inflyttningen till de nya lokalerna ägde rum i april 1970. År 2013 såldes verksamheten till Baxter. Öster om Gambro öppnade möbelhandlarparet Britta och John Ståhlberg ett mindre möbelvaruhus som filial till sitt varuhus i Höganäs. Butiken hette Britta & John. I mitten av 1980-talet blev konkurrensen från IKEA för stark och paret avvecklade sin verksamhet i både Höganäs och Lund. Sedan dess har livsmedelsbutiker huserat i fastigheten, först butiken DAX och därefter Matex. Efter millennieskiftet förvärvade Axfoods dotterbolag Willys Matex-butiker i omgångar. Butiken på Magistratsvägen blev en Willys-butik i oktober 2003. Fastigheten byggdes till och om i slutet av 2010-talet och butiksarean ökade kraftigt. Taket försågs med solceller.

Bild 11 visar Norra fäladen med omgivningarna i augusti 2024 (©2024 Airbus, CNES/Airbus Maxar Technologies). Den ligger som en plåtå mellan två höjder, "Monte Composto" vid St Hans backar i sydväst och Klosterängshöjden i nordost. Den senare är också en deponi som blivit ett rekreationsområde. Högsta punkten når 98 meter över havet. Den är prydd med en plåtskulptur med två oxar som kan ses från E22:an. På de två höjderna kan man se Öresundsbron och Turning Torso vid klart väder.

När detta nedtecknas finns det planer på förtätning utmed Svenshögsvägen mellan Fälads-torget och Norra Gränsvägen samt byggnation på Fäladstorgets parkeringsplats. Vidare planeras för rivning av Fäladsskolan (f.d. Svenshögsskolan) som ska ersättas med en byggnad med 3-4 våningar kallad Fäladslyktan. Denna ska förutom skola för ca 450 elever inrymma bibliotek samt träffpunkt för äldre.

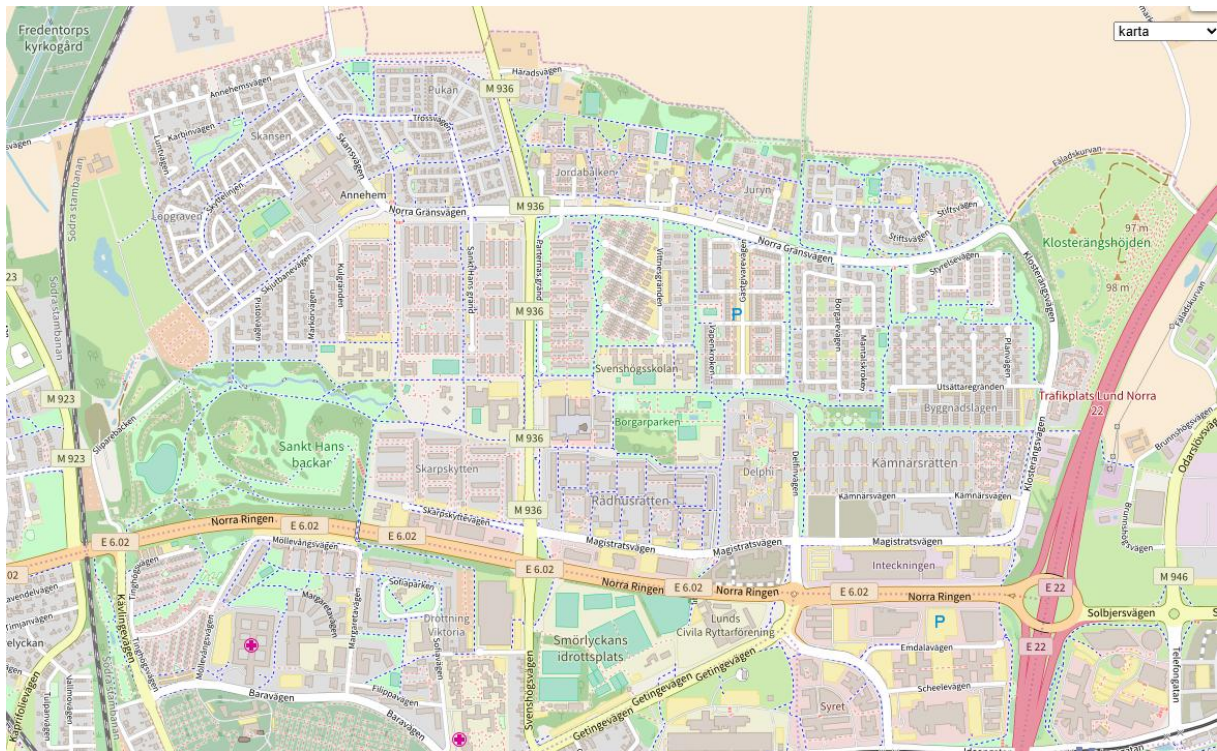

Bild 11. Norra fälåden med omgivningar i augusti 2024 (Källa: www.kartbild.com)

Nedtecknat i oktober 2024 av

Lars Göran Pärletun, Protokollgränden 8 1975–1996 och Protokollgränden 52 sedan 2011

Källor:

- Claes Wahlöö (red.): Lund Norrut – Norra fälåden och trakten norr om staden, Gamla Lund, 1989.
- www.kartbild.com (augusti 2024).
- Ett antal tidningsartiklar och företags hemsidor med företagshistoria.
- Lunds universitetsbiblioteks samlingar.